

Modern és hagyományos ötvözete

Zsidó Ferenc: *A fák magukhoz húzzák az esőt*

Csíkszereda, 2024, Gutenberg Kiadó¹

Pár hónap története a regény. A huszonéves, még mindig a szüleivel egy panelház hatodik emeletén lakó Desági Anti, az „inkább sápadt, vézna, mint délceg pénzügyi ellenőröske” a székely kisvárosból hirtelen elhatározással kiköltözik a nagyapja után maradt, elhagyatottan álló falusi házba, hogy megvalósítsa azt a székely életet, amit kisgyerekként nyaranta még látott, és amelyet a városi haverjaival olyan idealizálva (és elnagyoltan és hetvenkedve) emlegettek. Hamar kiderül azonban, hogy ez az élet nem egészen olyan, amilyennek képzelte, ahol meg olyan, ott épp azért nem könnyű beilleszkednie. A szomszédban lakó öregek, Bíró János és felesége segítetik, istápolják, bár a férfi sokszor gúnyolódva. Lassan valamennyire helyet talál magának Anti, beáll Nánás Gyuri, a helyi fiatalok egyik hang- és munkaadójának fakitermelő csapatába, többekkel – főleg öregekkel – jó kapcsolatba kerül, olykor már-már beilleszkedik. Jár kocsmában, esküvőn és temetésen. Végül mégis örömmel ragadja meg a lehetőséget, és amikor Bíró Jánost felesége halála után rábeszéli a lánya, hogy telente költözzön hozzájuk a városba, ő is visszatér.

A szerző azt nyilatkozta regényéről, hogy az egyfajta „anti-Ábel”. (Hát ezért Anti a főszereplő neve. Bíró Jánost meg azért hívják így, mert ő még bírja a hagyományt?) Kétségtelenül egy nyom ez, amelyen elindulhat az értelmezés, de félrevezetne, ha csak az – Ábellel takarózó – székely sztereotípiák (szólamok) leleplezését látnánk benne. Az üres hőzöngést

gyorsan elintézi az író a városi barátokról írva: „Egy ideje olyan társaságban forgott – maga sem értette, miként alakult így, a szülei még kevésbé –, ahol divat volt a cöcögtető barátocskámozás és urambátyámozás, ahol illett egy zsebben hordani a bicskát a mobillal [...] illett naponta szalonnát és vöröshagymát enni vagy legalábbis azt állítani, hogy, borgőzös fejjel bús népdalokat üvölni bele az éjszakába, és szakállas székely vicceket mondani. Ennyivel azonban be is érték, így ők is meglepődtek, amikor Anti váratlanul bejelentette, hogy ő bizony kiköltözik nagyapja birtokára.” Ami itt még csak elbeszélői belátás, arra később maga Anti is ráérez: „Rádöbrent, valami nincs rendjén velük. Például Géza, akivel legtöbbit lógott: igaz, hogy turulos faragványok meg székelyes varrottasok díszítik a házukat, s Kárpátiát hallgatnak, de az udvar nyugati tujával van körülültetve, a gyep angolosan jól fésült [...] seholy egy szál zöldhagyma, saláta: megveszik a boltból, nem kínlódnak vele. [...] Vagy Sanyi, aki szerette úgy emlegetni magát, mint ‘törölmetszett székely’, s akit ez nem akadályozott meg abban, hogy jól fizető külföldi munkáról, cuccos autókról álmodjon.” Mindezt a kirakatba állított székelységet Nánás Gyuri szedi cinikus listába, amikor idegenforgalmi vállalkozást indít, és kioktatja beosztottjait arról, mi kell a magyar turistának Erdélyben.

Bár Anti belelát baráti köre gyarlóságába, néha falusi életét inkább élménygyűjtésnek tekinti a majdani baráti összegyűjtésekre: „Milyen jól hangzik majd, amikor

1 A kutatás a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének finanszírozásával és megbízásából készült.

otthon elmeséli: béállottam erdőlni a Nánás Gyuri brigádjába!”

Ám nemcsak ilyen székelykedés van, hanem van igazi székely hagyomány is. Jórészt az öregek a teljes értékű képviselői, például Bíró János. Az ő kezükben jól állnak a szerszámok, tudják a tennivalókat állattal, házzal, növényvel, érzik az egészenek a ritmusát. (Többször érzékelteti az elbeszélő, hogy a főszereplővel szemben az állatoknak, a tárgyakkal szintén vannak elvárásai: „Amikor kiköltözött, úgy képzelte, menni fog minden, mint a karika-csapás, a helyek, mindenféle élő és élettelen dolgok lelkesen és meghatottan fogják felkínálni magukat neki, ekképp értékelve az ő gesztusát, guszthusát. De a helyek, mindenféle élő és élettelen dolgok ezt másként gondolták”; „a kecske és a gidó bámult ki éjfekete, tanácstalan tekintettel, mintha azt kérdezné: hova keveredtem?”)

Számos vonatkozásban szembeállítható ez az életforma a városias modernnel. A korszakok által alakított, természetközeli műveltség a számítógéppel áll szemben, a „megfontoltan”, „nyugodt magabiztossággal”, „kimérten” végzett tevékenység a kapkodóval, átgondolatlanul. (Különösen a „kimért” szó fordul elő gyakran, és a beilleszkedés viszonylagos fokát mutatja majd, amikor az író a jelzőt néhányszor Antihoz is kapcsolja.)

Mégsem egyértelmű, hogy az elhibázott életből (Anti a kiköltözéskor „azt remélte, ezzel a húzással helyre teszi egész eddigi elhibázott életét”) a visszatérés a kiút. Aligha véletlenül kezdte ki a romlás ezt az életformát. Ahogy Anti nagyapja sem tudta otthon tartani fiát, aki „a vidéksorvasztás és a városiasítás kommunista törekvése” sodrában az 1970-es években vált lelkes vidéklesajnáló városivá, Bíró Jánosék gyerekei sem falun élnek. A lánya városba költözött, a fia – akinek pedig mezőgazdasági végzettsége van – Angliában dolgozik (mindenes egy szállodában). A kommunizmus, majd az újra nyíló – mondjuk így – kapitalizmus a mégoly ér-

tékes hagyományt keményen próbára teszi, megsebzí, talán véglegesen.

A regény kezdete rögtön ezt a kettőséget villantja föl. Az idős Bíró házaspár a hosszú aszály utáni esőnek örül, előttük a „dimbes-dombos” táj, tréfás ingerkedésükben ott a hagyományos kedélyesség, de köztük is feszültséget teremt külföldre szakadt fiuk említése, az elbeszélő pedig általánosítva is kimondja még előbb, hogy „elnéptelenedő vidéken” vagyunk. Itt az elején hangzik el (kicsit eltérő szórenddel) a címadó mondat is, amikor látják, hogy csak feljűk esik, a város fölött alig van felhő. Talányos a cím. Sok minden eszünkbe juthat, ha eltöprengünk: talán végül mégis a természeti életmód az erősebb? Vagy a modern világban vannak más életerők és más vonzerők, amelyek mint fák az esőt, magukhoz húzzák az embereket?

Bár voltak korábban is nemzedéki ellentétek, váltások – Bíró János is sokban szakított szülei szokásaival: másként vakolta a házát, máshogy festette szobáit –, a jelenben sokszor úgy tűnik, hogy az öregekkel egy megöregedett hagyomány is végleg eltűnhet. Legalábbis teljes értékű formájában. Hiszen a helyi fiatalabbak azért tudnak még dolgozni, beszélnek a tájszólást. De elvágódznak, vagy éppen a törvényesség határain ügyeskednek, nem látnak tartósan jövőt a faluban. De azért akadhat visszaköltöző, azért az Angliában dolgozó fiú sem biztos, hogy nem tér vissza, azért van valamilyes megélhetés... Nem reménytelenül, kérdésessé vált a régi.

A város sem megoldás. Igaz, az sem egyértelmű kudarc. Könnyen véznává és (enyhén) görbehátúvá tesz (mint a kiinduló Anti), hamis nosztalgiát vagy hamis felsőbbbített tudatot kelt (előbbire Anti haverjai, utóbbira szülei fiatalokora a példa), mégis számos vonzó oldala lehet. Anti a könyv legvégén ismeri föl, először önkéntelenül, hogy számára ez a „haza”: „Miért ne mehetne végre haza? Igen, ezzel a szóval nevezte meg: haza. Ki is mondta hangosan. Dehogy mondta: kurjantotta.

Haza! Olyan boldog viháncolással, mint egy gyermek.”

Ez a jelenet is párhuzamba és ellentétbe állítható Tamási Áron Ábel-regényeivel. Ott szintén az otthontalálás, a hivatástalálás a cél, mint itt. Ott van is ilyen. Anti esetében azonban nincsen igazi megnyugvás. A városi életmód elől a faluba menekül, onnan vissza a városba. Nem otthont talál a visszaköltözésekkel, hanem csak a feladatot ismeri föl helyesebben. Még a jövő feladata megtalálni az alapvetően kétféle (valójában jóval többféle: el lehetne költözni Magyarországra, Angliába stb.) modell közti utat. Külön-külön talán sem a városi-modern, sem a hagyományos-vidéki nem ígéretes. De milyen ötvözetük, egyeztetésük kínál harmóniát? Ez a regény középponti kérdése. A sokáig harmonikus közösséget teremtő székely rend már sok tekintetben röghöz kötönek, csekély jövedelműnek, korlátoznak tűnik. A város pedig..., szóval tudjuk. Az előbbi ugyanakkor példát ad egy örömetelít a hasznossal egyeztető munkastílusra, közösségre, emberi tartásra. Az utóbbi a modern világ lehetőségeit aknázza ki gyorsabban. Antinak el kellett mennie a faluba, hogy abban föllege az egykor összefüggő értékek töredékeit. Ezzel a visszatanult tudással kitágíthatja eredendő városiasságát, és ebből a rálátásból kéne kialakítani valamilyen, a régi harmóniára hajazó, de már modern életvitelt. Ez nem pusztán egy lehetséges hobbi, hanem életkérdés számára. Hiszen elhibázottnak érzi a múltját. És az okokat is kezdi pedzeni (mikor szülei egyszer váratlanul meglátogatják): „Még este, az ágyban is azon morfondírozott, hogy hiába szökött meg a szülei elől, nem képes megszabadulni tőlük – és nem elsősorban azért, mert lám, ide is utánajöttek. Hosszú ideig abban a hitben élt, hogy amiről nem beszél, nem is létezik; lassan kezdte megérteni, hogy minél inkább nem beszél róla, annál inkább élteti, s hogy egész eddigi élete jószerével egy ilyen nem beszélés, melynek terhét mindenféle pótcselekvéssel próbálja enyhíteni.”

Antinak se a falura, se a városba való visszaköltözés nem oldja meg tehát a sorát. Viszont távlatba kerülnek a problémái, amelyek nyilvánvalóan általánosan jellemzőek. Az egész közeg (hiszen közösségről már nem igazán beszélhetünk) identitás- és életmódválságát tudatosítja a magáéval együtt. És ha megtalálná a helyes megoldást, annak is önmagán túlmutatató jelentősége lenne. Van-e ilyen megoldás, megtalálja-e, miben állna ez, lehetséges-e manapság valóban harmonikus ötvözetbe forrasztani a kínálkozó lehetőségeket? Mindez nyitott kérdés marad a regény végén. Egyelőre az látszik a leggyümölcsözőbbnek, ami a falusi esküvőn bizonyul sikeres kísérletnek, ahol váltakozva játszik két zenekar, az egyik hagyományos zenét, a másik modernet.

Gyakran szembesült a magyar irodalom hasonló gondokkal. Csak egy kiragadott példa Babits Mihály kisregénye, *a Tímár Virgil fia*, amelynek főszereplője a hagyományos, kisvárosi világból indul neki a regény végén a nagyvárosnak, azaz az író által sugallt esélyel, hogy a két világból építse föl majdan saját harmadik útját, mint ahogy egy korábbi korszakfordulón Szent Ágoston gyúrta össze tartós eleggyé a bibliai tanítást és az ókor platóni bölcsességét. A nevelődés, az életformaváltás örök kérdéseit a mai székely világra illesztve teszi föl Zsidó Ferenc.

Hogy ne terelje a fő kérdéstől tova a figyelmet, az elbeszélő sok feszültséget csak jelez, nem hagyja robbanni őket. Úgy sejtí az olvasó, hogy Nánás Gyuri alighanem részben illegális fakivágásai vezetnek majd bajra, de nem. Vagy Bíróék mennek tönkre lányuk túlméretezett, az öregek minden tartalék pénzét fölemésztő házvásárlásába. Ez sem történik meg. A nagy kibékülések ugyancsak elmaradnak. Például a feleség és anya miatti gyász nem hoz létre könnyes összeborulást Bíró János és lánya között, fia is csak átmenetileg jön (egyelőre?) haza.

A regény nyelvét mértéktartóan színezi, izesíti a helyiek enyhén ö-ző tájszólása.

Anti néha átveszi ezt, néha nem, ezzel is finoman érzékeltetve beilleszkedés és kivülállás „dialektikáját”. A hol játékos, hol próbára tevő, hol gúnyolódó beszédmódban is sokszor társ tud lenni Anti. Igaz, eleinte inkább rajta csattan az ostor. Ez a – tipikusan székely? – észjárás érvényesül a legtöbb párbeszédben, de a megnevezésére is gazdag szókészletet mozgósít az író: „ingerkedés”, „évődés”, „kétértelmű megjegyzések”, „heccelődés”, „elviccelés”, „ugratás”, „fricskás viccelődés”, „fogja a figurát”. (Az ilyenféle beszédhez nem szokott kisgyerek – Bíró János unokája – rácsodálkozásakor értelmezi az író röviden a lényegét: „Dominik pedig csak nézett, egyikről a másikra, nem tudta eldönteni, komolyan beszélnek-e ezek ketten, vagy csak a szájuk jár. De amit hallott, tetszett neki. Hogy nemmel is lehet igent mondani, s fordítva.”) A falusi munkák szaknyelvét, a természeti jelenségekben eligazodó kifejezéseket szintén nemcsak a helyiek (főképp öregek) ismerik, hanem részben Anti is. Hogy a régi tudás kis vagy nagy

részben még mindig közös (vagyis visszahozható), jelzi, hogy az elbeszélői nyelv is magabiztosan használja ezeket (a ló „megugrotta magát”, a szögek a kemény fában „megtérdeltek”, a fű „elnőtt”, a boglya „fel-fogyott” stb.).

A cselekmény párbeszédet és elbeszélői hangot arányosan vegyítő jelenetek változtatásával bomlik ki. A szereplők maguk is rendszeresen megnyilatkoznak, olykor összegző írói kommentárokat is olvashatunk. A kommentárok határozott véleménynyilvánítása egyrészt megóv a kínálkozó álnaivságtól, másrészt azonban megvan az a veszélyük, hogy zsurnalizmusba csúsznak. Az író azonban sikeresen aknázza ki az esélyt, és kerüli ki a veszélyt. (Csupán háromszor-négyszer akadunk olyan divatszavakra, mint „prioritás”, „kihívás”, „anomália”.) Zsidó Ferenc könnyedén és érdekfeszítően állít elénk húsbavágó, mélységükben megragadott problémákat. És bár kínálják magukat a képletek, az árnyalt sors- és jellemábrázolás elkerüli a leegyszerűsítő megoldást.

Sturm László

STURM LÁSZLÓ (1967) irodalomtörténész. Szombathelyen egyetemi docens, a *Kortárs* kritikai szerkesztője.